

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ-ΠΡΟΛΟΓΟΣ (1-99)

Τόπος : Θήβα, ανάκτορα Λαβδακιδών. Η υπόθεση διαδραματίζεται έξω από την εξωτερική πύλη (*αὔλειοι πύλαι*) του ανακτόρου της Θήβας, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τους στίχους 18-19. Ο μύθος λοιπόν θα ξεδιπλωθεί στο χώρο (πλατεία-δρόμο) μπροστά από την αυλή των ανακτόρων.

Οι στ. 18-19 μας δίνουν και το λόγο για τον οποίο βγήκαν οι δύο αδελφές από το παλάτι.

Εμφάνιση των δύο αδελφών: τις φανταζόμαστε με ποδήρεις χιτώνες για νέες κοπέλες, μαύρου χρώματος, επειδή μόλις έχουν αλληλοσκοτωθεί οι δύο αδελφοί τους.

Χρόνος: Το τέλος της νύχτας που οι Αργείοι μετά τη μονομαχία και τον αμοιβαίο θάνατο των δύο αδελφών, Ετεοκλή και Πολυνείκη, εγκαταλείπουν την πολιορκία της πόλης και τρέπονται σε φυγή.

Στ. 1. Για χάρη των θεατών η Αντιγόνη προσφωνεί την Ισμήνη και έμμεσα αυτοπαρουσιάζεται αφού την αποκαλεί αδελφή της. Στο στ. 11 η Ισμήνη προσφωνεί επίσης την Αντιγόνη. Η παρουσίαση λοιπόν των προσώπων γίνεται με αμοιβαία προσφώνηση.

Στην προσφώνηση της Ισμήνης από την Αντιγόνη παρατηρούμε τα εξής σχήματα λόγου:

- 1) πλεονασμός: κοινὸν ἀντάδελφον
- 2) περίφραση: Ἰσμήνης κἀρα
- 3) υπαλλαγή: κοινὸν ἀντάδελφον κἀρα Ἰσμήνης ἀντί κοινὸν κἀρα ἀντάδελφον Ἰσμήνης.

Τα σχήματα αυτά μαρτυρούν: α) την αδελφική τρυφερότητα και αγάπη της Αντιγόνης προς την Ισμήνη, β) τη δυσάρεστη ψυχική κατάσταση στην οποία βρίσκεται η Αντιγόνη.

Στ. 2-3. Προαναγγελία συμφοράς. Η αοριστολογία των λέξεων *ὄτι, ὁποῖον* εντείνει την αγωνία της Ισμήνης και των θεατών.

Εκφράζεται η άποψη ότι οι συμφορές του Οιδίποδα θα κληροδοτηθούν ως κατάρα και στα παιδιά του. Αυτό ήδη έγινε (αμοιβαίος θάνατος των δύο αδελφών), αλλά η Αντιγόνη εννοεί ότι έπεται συνέχεια.

Ποιά είναι τα *ἀπ' Οιδίπου κακά*; Η πατροκτονία, η αιμομιξία, η αυτοτύφλωση, η αυτοκτονία της Ιοκάστης, η διπλή αδελφοκτονία και η διαταγή του Κρέοντα, που δεν την έχει ακόμη ανακοινώσει η Αντιγόνη.

- Στ. 4-6.** Σχήματα : παρήχηση του τ
επανάληψη αρνήσεων (*οὔτε*)
συσσώρευση επιθέτων
πολυσύνδετο (*οὔτε...οὔτε...*)

Εκφράζουν την οικογενειακή τραγωδία (συγκεκριμένα δηλώνουν το πλήθος των αλληπάλληλων συμφορών και τη σφοδρότητά τους) καθώς και την ψυχική οδύνη της Αντιγόνης. Υπάρχει η αίσθηση ότι έχουν απομείνει μόνες στη δυστυχία τους (στ. 6).

Στ. 7-8. *καὶ νῦν* : η συνέχεια των κακών.

Καὶ νῦν τί τοῦτ' αὖ φασί: έκδηλη η αγανάκτησή της.

Η Αντιγόνη αποκαλεί τον Κρέοντα όχι βασιλιά αλλά στρατηγόν, στρατιωτικός τίτλος με τον οποίο ο Κρέοντας εκδίδει τη διαταγή του στο πεδίο της μάχης (πιθανώς εκφράζει την αγανάκτησή της ή και το γεγονός ότι δεν αποδέχεται τον Κρέοντα στο θρόνο του Οιδίποδα).

Ο πλεονασμός *πανδήμῳ πόλει* υποδηλώνει την αυστηρότητα της διαταγής.

Το επίρρημα *ἀρτίως* προσδιορίζει το χρόνο εκτύλιξης της υπόθεσης: ξημερώματα της νύχτας που έφυγαν οι Αργεῖοι (δραματικός χρόνος).

Στ. 9-10. Σχήματα : προωθύτερο: *ἔχεις τι κείσῃκουσας*;

προσωποποίηση: *στείχοντα κακά*

αντίθεση: *φίλους-ἐχθρῶν*

Η λέξη *φίλος* σε όλο το έργο δηλώνει πρόσωπο συγγενικό με δεσμούς αίματος και όχι απλώς αγαπημένο.

ἐχθρῶν: οι Αργεῖοι νεκροί (η απαγόρευση ταφής αφορά και αυτούς).

φίλων: ο Πολυνείκης.

Πρὸς τοὺς φίλους στείχοντα τῶν ἐχθρῶν κακά: αγανάκτηση για τον Κρέοντα και τη διαταγή του.

Στ. 11-17. Η Ισμήνη δηλώνει άγνοια, η οποία μαρτυρά την εσωστρέφειά της. Το μόνο που γνωρίζει είναι ο θάνατος των δύο αδελφών της και η φυγή του στρατού των Αργεῖων. Δίνεται η εντύπωση ότι η Ισμήνη γενικώς αδιαφορεί για τα κοινά, σε αντίθεση με την Αντιγόνη. Ζει δηλ. "ως γυναίκα", όπως την εννοούσε η εποχή της. Είναι άλλωστε απορροφημένη στον πόνο και το πένθος της.

Εξ ου και η επανάληψη-κύκλος (στ. 13) : *δυοῖν – δύο*

η αντίθεση (στ. 14) : *μιᾶ - διπλή*, που δίνει έμφαση στο γεγονός.

η αντίθεση (στ. 17) : *εὐτυχοῦσα - ἀτωμένη*

ἐν νυκτὶ τῇ νῦν: με μεγαλύτερη ακρίβεια δίνεται τώρα ο χρονικός προσδιορισμός του μύθου (δραματικός χρόνος).

Στ. 18-19. Προσδιορισμός του σκηνικού χώρου (*αὐλείων πυλῶν*).

Αιτιολόγηση της εξόδου των δύο προσώπων από το παλάτι.

ἤδη καλῶς: Ειρωνικός τόνος της Αντιγόνης, η οποία ήταν σίγουρη για την άγνοια της Ισμήνης.

Για ποιητικούς λόγους (δραματική συμβατικότητα) δεν αναφέρονται λεπτομέρειες για την ανάρρηση στο θρόνο του Κρέοντα (του πλησιέστερου συγγενή) μέσα σε μια νύχτα ούτε από ποιον πληροφορήθηκε η Αντιγόνη τη διαταγή.

Στ. 20-22. Στην αγωνιώδη και γι'αυτό σύντομη ερώτηση της Ισμήνης η Αντιγόνη απαντά με ερώτηση.

Σχήματα : αντιθέσεις (στ. 22): *προτίσας - ἀτιμάσας*

του όλου και του μέρους (στ. 21-22): *τὼ κασιγνήτῳ ... τὸν μὲν ...*

τὸν δέ, που μαζί με τη δοτική *νῶν* εκφράζουν τη μεγάλη συναισθηματική φόρτιση της Αντιγόνης.

Στ. 23-30. Τρεις στίχοι για την ταφή του Ετεοκλή και πέντε στίχοι για την εγκατάλειψη του Πολυνείκη.

Σχήματα : Αντίθεση (στ. 23, 26) : *μὲν ... δέ*

Πλεονασμός (στ. 23-25): *σὺν δίκη δικαία - τοῖς ἔνερθεν νεκροῖς*

Περίφραση (στ.24-25): *κατὰ χθονὸς ἔκρυψε*

Πλεονασμός-υπαλλαγή (στ. 26): *τὸν θανόντα νέκυν Πολυνείκουσ ἀντί τὸν νέκυν θανόντος Πολυνείκουσ*

Χιαστό (στ. 28-29)

Ασύνδετο (στ. 29)

Μακάβρια εἰκόνα-ειρωνεία (*γλυκύν*) (στ.29-30).

Εκφράζονται η μεροληψία του Κρέοντα, η επιδοκιμασία της ταφής του Ετεοκλή, η αγανάκτηση-διαμαρτυρία-οργή της Αντιγόνης, η ωμότητα της απόφασης του Κρέοντα.

Οι αρχαίοι πίστευαν ότι οι ψυχές στον 'Αδη (στ. 25, *τοῖς ἐներθεν ἔντιμον νεκροῖς*) δε δέχονταν ανάμεσά τους την ψυχή του νεκρού που το σώμα του έμεινε άταφο. Ο ενταφιασμός θεωρούνταν ιερή υποχρέωση των ζώντων προς τους νεκρούς. Αυτή την πίστη και τον άγραφο νόμο προσβάλλει ο Κρέοντας (μορφή ύβρης).

Στ. 31-36. Οι στ. 31-32 ανακεφαλαιώνουν. Ο χαρακτηρισμός *ἀγαθὸν* είναι ειρωνικός. Για πολλοστή φορά ως τώρα η Αντιγόνη εντάσσει και την Ισμήνη στα όσα συμβαίνουν, στο πάθημά της (*σοι-καμοί*).

Λέγω γὰρ κάμῃ: Ταυτόχρονα διαχωρίζει τον εαυτό της και προϊδεάζει για την αντίδρασή της. Αφήνει να φανεί ο ψυχικός της κόσμος.

Στους επόμενους τέσσερις στίχους προοικονομείται η άφιξη του Κρέοντα (από το πεδίο της μάχης στην πόλη για να ανακοινώσει στους πολίτες τη διαταγή) **και** του χορού.

Η ποινή για τον παραβάτη θα είναι δημόσιος λιθοβολισμός (ποινή που επιβαλλόταν σε προδότες) και δεν αναφέρεται πουθενά αλλού σε όλο το έργο.

Το είδος της ποινής διεγείρει το ενδιαφέρον και την αγωνία των θεατών (φόβος) που μόλις άκουσαν την Αντιγόνη να διαχωρίζει τη θέση της.

Σχήματα : Λιτότητα (στ. 35) : οὐχ ὡς πάρ' οὐδέν

πλεονασμός (στ. 36): δημόλευστον ἐν πόλει

Στ. 38-39. Έκδηλες οι αντιλήψεις για την κληρονομικότητα της ευγένειας και για το χρέος του καταγόμενου από αριστοκρατική οικογένεια να συμπεριφέρεται ανάλογα.

Η Αντιγόνη θέτει την Ισμήνη προ των ευθυνών της, προ ενός διλήμματος στο οποίο την καλεί να αποφασίσει. Χαρακτηριστική η αντίθεση *εὐγενής/ἔσθλων* – κακή.

Στ. 40. Η προσφώνηση ὦ ταλαῖφρον εκφράζει: α) τρυφερότητα, β) φόβο. Οι μετοχές (στ. 40) χρησιμοποιούνται μεταφορικά και εκφράζουν το αδιέξοδο και επίσης την αμηχανία και την ταραχή της. Η Ισμήνη έχει καταλάβει και ήδη αρνείται.

Στ. 41-44. Στους στ.39-40 είδαμε την Ισμήνη να απαντά στην Αντιγόνη με ερώτηση, κάτι που μαρτυρά τον αδύναμο χαρακτήρα της, διότι αν και έχει καταλάβει τι της ζητά η Αντιγόνη, υπεκφεύγει.

Η Αντιγόνη, σαν να νομίζει ότι η αδερφή της δεν έχει καταλάβει, επαναλαμβάνει –αυτή τη φορά συγκεκριμένα– την πρότασή της. Τα ρήματα που χρησιμοποιεί είναι συνώνυμα και δίνουν έμφαση στην έννοια της συνεργασίας.

Ευμπονήσεις: αναφέρεται στο σωματικό κόπο, *ξυνεργάση*: αναφέρεται στην ηθική απόφαση κατ πράξη.

Η Ισμήνη και πάλι υπεκφεύγει. Απαντά με δύο αυτή τη φορά επάλληλες ερωτήσεις που φανερώνουν την κατάπληξή της και -ειδικά η δεύτερη- τους φόβους της.

Αυτή τη φορά η Αντιγόνη γίνεται απολύτως συγκεκριμένη σηκώνοντας με αποφασιστικότητα το χέρι της.

Η Ισμήνη ρωτά και πάλι, αυτή τη φορά με αμηχανία. Το *ἀπόρρητον πόλει* εκφράζει το φόβο και την ανησυχία της για την απόφαση της αδερφής της. Με το β' ενικό που χρησιμοποιεί διαχωρίζει ολοφάνερα τη θέση της.

Η ύπαρξη στιχομυθίας στους στ. 41-44 οφείλεται στο πάθος με το οποίο μιλούν οι δύο αδελφές. Η αντιπαράθεση ήθους των δύο αδελφών έχει ξεκινήσει δραματικά.

Στ. 45-48. Η Αντιγόνη στους στ. 45-46 επαναλαμβάνει την αμετάκλητη απόφασή της. Πάνω σε αυτήν θα στηριχτεί όλη η υπόθεση του έργου. Ο λόγος

της ακούγεται βαρύς και, έμμεσα αλλά σαφώς, επιτιμητικός για την Ισμήνη. Την κατηγορεί ότι αρνείται το χρέος που από κοινού έχουν, την κατηγορεί ως προδότρια.

Στο στ. 47 η προσφώνηση ὦ σχετλία δηλώνει κλιμάκωση συναισθηματική σχετικά με το ὦ ταλαιφρον (στ. 39). Καθώς ο φόβος της εντείνεται, θίγει για δεύτερη φορά το ζήτημα της απαγόρευσης.

Η απάντηση της Αντιγόνης ενέχει υψηλό φρόνημα: α) υπάρχουν θέματα προσωπικά στα οποία δεν έχει κανείς το δικαίωμα να παρεμβαίνει και β) υπάρχουν ζητήματα που δεν ορίζονταν από τις διαταγές κανενός άρχοντα, παρά μόνο από τον άγραφο, το θεϊκό νόμο.

Στ. 49-57. Η Ισμήνη αντιδρά με ένα σχετλιαστικό επιφώνημα: οἶμοι. Τόσο η αναφώνηση αυτή όσο και η προσφώνηση του στ. 49 (ὦ κασιγνήτη) παρουσιάζει κλιμάκωση σε σχέση με τις προηγούμενες (ταλαιφρον, σχετλία) εκφράζοντας έντονα το φόβο και την αγωνία της για την τύχη της αδερφής της.

Στη συνέχεια η Ισμήνη αναζητά επιχειρήματα για να αποτρέψει την Αντιγόνη. Το ρήμα φρόνησον ωστόσο γεννά την απορία: ποια από τις δύο φρονεῖ σωστά σε αυτήν την περίπτωση; Αν ως θεατές ταυτιστούμε με την Αντιγόνη, τότε αυτή που δε φρονεῖ σωστά είναι η Ισμήνη. Το σίγουρο πάντως είναι ότι ο τρόπος σκέψης της Ι. απέχει από τον ιδεολογικό κόσμο της Α.

Τα επιχειρήματα της Ι. έχουν να κάνουν με την υπόμνηση των οικογενειακών συμφορών:

α) ο πατέρας Οιδίποδας είχε ατιμωτικό τέλος. Τα επίθετα ἀπεχθής, δυσκλής αποδίδουν την απήχηση που είχε στους ανθρώπους το αμάρτημά του. Αυτοτυφλώθηκε λοιπόν και αυτός για να μη βλέπει τα επιτιμητικά βλέμματά τους.

Η τριπλή επανάληψη της λέξης αὐτός (στ. 51-52) τονίζει την έννοια της αυτόβουλης πράξης.

β) Ο τραγικός θάνατος της μητέρας Ιοκάστης. Με τη φράση διπλοῦν ἔπος αποδίδεται η αναπόφευκτη απέχθεια της κόρης.

γ) Η αλληλοκτονία των δύο αδερφών. Η λέξη τῷ ταλαιπώρῳ υποβάλλει τον πόνο της Ι.

Αξιοσημείωτη και η αντίθεση δύο – μίαν (στ. 55).

Η συγκίνηση και η πίκρα της κόρης για τις τραγικές και αποτρόπαιες πράξεις είναι φανερό. Η Ι. χρησιμοποίησε ψυχολογικά επιχειρήματα για να κάμψει την Α. Φτάνουν τόσες οικογενειακές συμφορές.

Στ. 58-68: Έχοντας λοιπόν απομείνει μόνες οι δυο τους, ας μην προκαλέσουν τον όλεθρό τους. Η Ι. μοιάζει πλέον να ικετεύει. Ο πλεονασμός (σχ. 59-60) και ο πληθυντικός (στ. 60 και 63) δείχνουν τη δύναμη του βασιλιά και το πόσο ανήμπορη νιώθει η Ι. απέναντί της.

Από δω και κάτω η Ι. χρησιμοποιεί α' πληθυντικό πρόσωπο θέλοντας να επεκτείνει και στον εαυτό της τις συνέπειες που φοβάται ότι θα προκύψουν. Συμβιβασμένη με τη γυναικεία της φύση και με την κοινωνική θέση της γυναίκας στην εποχή της δηλώνει κατώτερη από τους άνδρες, κατώτερη από τους άρχοντες. Νιώθει βέβαια κάποια ενοχή, γι' αυτό ζητά συγγνώμη από τους νεκρούς και δικαιολογείται.

Η τελευταία της φράση έχει τη μορφή ρητού. Παρά την ορθότητά της ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις που ο άνθρωπος με τον ηρωισμό του και την αυτοθυσία ξεπερνά τις δυνάμεις του.

Η ειλικρίνεια της Ι. μάς συγκινεί, η δειλία της όμως μας κάνει να αγανακτούμε. Η Ι. είναι "μικρή" για την περίπτωση, δεν διαθέτει το ανάστημα της Α.

Στ. 69-77. Η απάντηση της Α. δίνεται σε δύο σκέλη (στ. 69-70) με δύο δυναμικές ευκτικές, με δύο συνώνυμα, με αναστροφή πρόθεσης. Το ύφος της είναι ψυχρό και περιφρονητικό για την Ι.

Η ίδια δείχνει αποφασιστικότητα. Η σαφής και σύντομη φράση *κεινον δ' ἐγὼ θάψω* ηχεί βαρυσήμαντη στα αυτιά των θεατών. Και αμέσως ακολουθεί η αιτιολόγηση, που είναι γεμάτη από υψηλά και όμορφα ηθικά φρονήματα: Η αυτοθυσία για τον αδερφό της θα είναι κάτι ηθικά ωραίο (*καλόν*) και σύμφωνο με την αγάπη της για αυτόν (την έννοια της αγάπης τονίζει η επανάληψη του στ.73).

Εντυπωσιακό είναι και το οξύμωρο σχήμα *ὄσια πανουργήσασα*. Για μεν την Α. η πράξη της θα είναι όσια, για δε τον Κρέοντα έγκλημα και η ίδια πανούργα. Αναδεικνύεται εδώ η σύγκρουση κοσμικής εξουσίας και θεϊκών εντολών (γραπτού και άγραφου νόμου).

Η βασικότερη όμως αιτία για την απόφαση της Α. είναι η πίστη της στη μεταθανάτια ζωή: Περισσότερο την ενδιαφέρει να αρέσει στους νεκρούς γιατί κοντά σε αυτούς θα ζει αιώνια. Αυτή η πίστη της την οπλίζει με θάρρος για να συγκρουστεί με την εγκόσμια εξουσία.

Η Αντιγόνη κλείνει απευθυνόμενη για μια ακόμη φορά επιτιμητικά προς την αδερφή της. Με την αντίθεση του στ.77 την κατηγορεί ανοιχτά ως ασεβή.

Στ. 78-99: Η Ι. που νιώθει να προσβλήθηκε απολογείται επαναλαμβάνοντας και ομολογώντας έτσι για δεύτερη φορά την αδυναμία της να εναντιωθεί στη θέληση του άρχοντα. Φαίνεται να βιώνει συναισθήματα ενοχής και αυτό την κάνει τραγικό πρόσωπο: είναι μεν ευσεβής, δεν μπορεί όμως να νικήσει το φόβο της.

Η Α. είναι αυστηρή με την αδελφή της: αρνείται να την καταλάβει και να την δικαιολογήσει. Θεωρεί τα λόγια της προφάσεις. Επαναλαμβάνει,

ακλόνητα την απόφαση της κι αυτό κάνει την Ι. να εκφράσει επιφωνηματικά (οἴμοι ταλαίνης) το φόβο που τη διακατέχει. Η ιδέα ενός νέου φόνου την τρομάζει, η αγάπη της για την αδερφή της είναι αναμφισβήτητα ελκρινής.

Η Α. αρνείται τέτοιου είδους συμπαράσταση -συμπόνια- και ειρωνεύεται την Ι. με αρκετή σκληρότητα.

Η Ι. δεν μένει πλέον στις προσβολές. Από αγάπη προς την Α. μεθοδεύει το πώς θα σωθεί. Σχήματα λόγου:

εκ παραλλήλου (σχ.84-85): *προμηνύσης μηδενί – κρυφή κεῦθε*

πλεονασμός (στ.85): *κρυφή κεῦθε.*

Η Α. αρνείται με πάθος την πρόταση και κλιμακώνει τις επιπλήξεις της. Αυτή τη φορά δηλώνει ανοιχτά πως η αδερφή της Ι. τής είναι ήδη μισητή.

Η Ι. ψύχραιμα της απαντά με μια χαρακτηριστική αντίθεση (στ.88). Η εκτέλεση του σχεδίου της Α. απαιτεί ψυχρούς υπολογισμούς και κινήσεις, αντί για αυτό όμως η Α. κινείται από το συναίσθημα και το πάθος. Και πράγματι η Ι. στο στ.90 εκφράζει αμφιβολίες για την επιτυχία του σχεδίου. Στο συναίσθημα της αδερφής της αντιπαραθέτει τη λογική. Δεύτερη εκδοχή για την ερμηνεία της λ. *ψυχροῖσι*: Αναφέρεται στην απειλή του θανάτου, αν η Α. θάψει τον Πολυνείκη.

Η Α. δεν πτοείται, θα προχωρήσει μέχρι τέλους. Ο στ.91 γεννά συναισθήματα φόβου στους θεατές.

Στον στ.92 η Ι. διατυπώνει με τη μορφή ρητού τη γνώμη της. Πρόκειται για καθαρά ρεαλιστική αντίληψη για τη ζωή που αντιπαρατίθεται στον ιδεαλισμό της Α. Στ.90, 92: επανάληψη της λέξης *ἀμήχανα*.

Η Α. παραμένει επιθετική. Η επανάληψη (στ.93-94) της έννοιας της έχθρας μαρτυρά τη συναισθηματική της κατάσταση, τη στάση της προς την Ι. αλλά και την αμετάκλητη απόφασή της. Η Ι. θα μισηθεί από τους νεκρούς, ο δικός της όμως θάνατος θα τη δικαιώσει. Υπονοεί ίσως εδώ η ηρωίδα και την υστεροφημία.

Στον στ.95 η Α. ειρωνεύεται την αδελφή της.

Η Ι. εξακολουθεί να θεωρεί την Α. παράλογη (*ἄνους*), αναγνωρίζει όμως το ηθικό της μέγεθος και εξαίρει την αγάπη της για αυτήν με την επανάληψη *φίλοις – φίλη* (στ.99).

Η Α. αναχωρεί από την αριστερή πάροδο για την ταφή και η Ι. αποσύρεται στο εσωτερικό του ανακτόρου.